

Bevezető

A kutatás tárgya és célja

A társadalom kontextusában és a jelenben élni szándékozó ember az idő fenntartására különböző rítusokkal él, különböző technikákat, eljárásokat alkalmaz. Az emlékhelyek, emlékházak, múzeumok, emléktáblák, szobrok stb. létrehozásának egyik fő indítéka éppen az idő konzerválása, „megőrzése”, hasznosítása. A múlt megőrzésére, rögzítésére szolgál az időnek a térre való leképzése (vö: J. Assmann 1999). Az, hogy a múlt tényeiből, történéseiből mi válik lényegessé, mit kell megőrizni, átmenteni, behozni a jelenbe, korszakonként, koronként, helyenként változó és változik.

Kötetemben a kulturális emlékezet termelésének folyamatát, az emlékezet létrehozásának stratégiáit, az emlékezet társadalmi használatát vizsgálom. Egyetlen város emlékéllítási és emlékezési folyamatainak szerveződését, működését és hatását elemzem. A terepkutatás Kolozsváron történt, célom, hogy egy szervezettebb képet nyújtsak az időkezelés, a múlthasználata, emlékezet és lokalitás kapcsán. Az emlékezet létrehozásának, kihelyezésének és használatának vizsgálatát az emléktábla- és szoborállítások, illetve a megemlékezési szertartások és emlékünnepek áttekintésére és kutatására alapozom.

Az emlékéllítés és az emlékezési gyakorlat vizsgálata szükségszerűen több szempontból közelíthető meg, illetve két nagyobb tematikus egységre bontható. A kutatás egyrészt az emlékéllítésre mint folyamatra koncentrál, a (létrehozott) múlt publikus térbe való kihelyezésének eljárásait és az emlékéllítés történetiségét vizsgálva. Ennek a részvizsgálatnak a célja egyrészt az emlékezés helyi alakzatainak a rendszerbe szervezése, másrészt ennek segítségével (is) megválaszolni azt a kérdést, hogy az idő narratívázálása, az emlékezet létrehozása (datálás, emlékmegőrzés, emléktábla- és szoborállítás) hogyan szervezi, építi (újra) a teret, milyen eseményt tesz láthatóvá, látványossá.

Az 1440–2004 közötti emlékéllítások történeti vizsgálata az akkumulált idő problematikája mentén több kérdést is felvet. Hogyan termelődött ki ebben az időbeli vagy történeti síkban az az elképzelés, hogy a jelennek előzménye van, illetve hogy a társadalom jelene valamilyen pragmatikus vagy szimbolikus kapcsolatban áll a múlttal? Milyen társadalmi-politikai kontextusban fordul a figyelem a múlt felé? Melyek a kiváltói az intenzívebb múltira figyelésnek? Hogyan szervezi meg a társadalom a maga történetét? Milyen eljárásai vannak az emlékezetszervezésnek? Milyen társadalomkép konstituálódik az emlékéllítésekben? Milyen események indítják el az emléktáblák,

szobrok stb. általi emlékezést, milyen eseményeket, magatartásokat, narratívákat jelenít meg az emlékéllítés?

Az emlékezési gyakorlat mint a múlt szimbolikus birtokbavétele vagy rituális használata a kutatás másik perspektíváját nyitja meg. Az emlékezet fenntartására, használatára (megemlékezések, ünnepek) figyelve célozom azokat a jelenbeli szimbolikus mechanizmusokat bemutatni, amelyek a múlt eseményeit élesztik fel. A közös múlt által körvonalazható emlékezetközösség, a múltat megélő kolozsváriak számára az emlékezés identitástermelő mechanizmus is, a lokális – és regionális – társadalom mentalitását is formálja, alakítja. Ezért releváns és szükségszerű annak vizsgálata, hogy az emlékéllítések és megemlékezések milyen diskurzusok mentén szerveződnek, milyen diskurzusokat termelnek ki, milyen emlékezetet konstruálnak meg, milyen kulturális viszonyt tartanak fenn a múlttal, milyen identitásmintákat kínálnak fel a társadalom tagjai számára.

Nem foglalkoztam a feliratokat érintő közvetlen előzményekkel és párhuzamokkal az antikvitásban, a reneszánszban és a barokkban – jóllehet sok kötődés és kapcsolat bontható ki ebben a tekintetben is. Ugyanakkor nem terjesztettem ki a kutatást az emléktáblák és feliratok címereinek heraldikai vizsgálatára sem, bár tudom, hogy az adott korszakok emblematiszta közlési módjaihoz ezek is hozzátartoztak. Az utcanévek alaposabb elemzését sem tekintettem feladatommá, csak annyiban érintettem mégis e területet, amennyiben a kihelyezett emlékezet szempontjából óhatatlanul szükségesnek bizonyult. A temetők sírfeliratainak vizsgálata is megterhelte volna e dolgozat kereteit, a sírfeliratok és epitáfiumok közül csak azokat vontam be az elemzésbe, amelyek a temetők létrehozása előtti város területén, illetve a templomokban és környékükön lelhetők fel. Kivételt csak a Hősök temetőjének emlékművei, illetve a Házsongárdi temető néhány emlékműve és sírfelirata képez.

A könyv felépítése

Az elemzést a választott téma legfontosabb elméleti aspektusainak bemutatásával kezdem. Kiemelt fontosságot tulajdonítok a közös tudás, közös jelentés és a kultúra eseményként való elgondolásának. A kutatási téma felépítésében a társadalmi konstrukciónak tekintett emlékezet játszik fő szerepet, a megválasztott terminológiát ennek értelmében használom.

A tudomány- és kutatástörténeti fejezetben az emlékezet társadalmi problémává és kutatási témává válását, a kutatási elméleteket követem nyomon, illetve a saját vizsgálódásaim szempontjából releváns tudományos eredményeket és hagyományokat összegzem. A kollektív tudás antropológiai irodalmát az idő, a hagyomány és az emlékezet fogalmainak és elméleteinek viszonyrendszerében mutatom be.

A nemzetközi szakirodalom állandóan reflektált a témára, ezért ebben a fejezetben főleg a francia szociológia, a brit szociálintropológia és az amerikai kulturális antropológia hagyományait, eredményeit mutatom be. Nem szántam külön tömböt a néprajztudományi – főleg a magyar néprajzi kutatások – eredmények bemutatásának. A magyar néprajzi kutatásokban igyekeztem megtalálni azokat a kapcsolódási felületeket – ezek többnyire a vizsgálatok témáját, semmint a módszereit illetik –, amelyek alapján a releváns néprajzi anyag is mellérendelhető lehet. Ez abban nyújtott számomra eliga-

zítást, hogy áttekinthetővé és értelmezhetővé váltak azok az eredmények, amellyel a magyar etnográfiai hagyomány hozzájárult a problémakörök tematizálásához és sajátos értelmezéséhez.

Nem vállalkozhattam arra, hogy a téma teljes szakirodalmát bemutassam, de annak legfontosabb állításait igyekeztem összegezni. Itt főleg arra törekedtem, hogy azokat a szempontokat mutassam be, vezessem le, amelyekre a kutatásaimban és az elemzésekben, a problémák láttatásában és a saját narratívám megalkotásában elengedhetetlenül fontosnak tartottam.

A kolozsvári kutatások irodalmát külön alfejezetben mutatom be. Az emlékezés alakzatairól és a helyről való beszélés történeti és kutatói hagyományát a történeti, művészettörténeti és turisztikai munkák bemutatásával végzem el. Kolozsvár narratív megalkotása mellett az 1989 utáni helytörténeti munkákat, illetve a néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatásokat tekintem át.

Kolozsvár városát, társadalmát is fontosnak tartottam bemutatni, egyfajta vázlatos eseménytörténetet nyújtani, amely a későbbi elemzéseket és következtetéseket értelhetőbbé teszi. A kutatás leírását és a 2012-ben megjelentetett *Adattár*, a szövegtörzshalmaz műfaji és tipológiai kérdéseit is itt taglalom.

Az emlékélmények bemutatását és elemzését korszakok, tematikák és emlékezési alakzatok alapján teszem. A kronológiai felosztás lehetővé teszi a korszakok összehasonlítását, különbségeinek és egymáshoz való viszonyainak vizsgálatát. A tematikák és emlékezési alakzatok mentén elrendezett emlékélmény a leírás és értelmezés során áttekinthetővé teszi az anyagot.

Az 1989 és 2004 közötti emlékélményeket külön fejezetben tárgyalom. A politikai rendszerváltás a társadalmi átalakulások mellett a múltértelmezési stratégiákat is meghatározta. A korszakot mint az emlékezetkonstrukció egyik legkövetkezőbb időszakát a nyilvánosságban zajló múltértelmezések folyamataként mutatom be.

Külön vizsgálati keretben, esettanulmányként vizsgálom 1848–1849 emlékeztetének kolozsvári szervezését és használatát. Az emlékélményi és emlékezési gyakorlatok vizsgálatával a lokális társadalom szimbolikus mechanizmusait, a közösségi eseményeket, a társadalmi és etnikai csoportok interpretációit és diskurzusait mutatom be és értelmezem.

A kötet végén a következtetésekre kerül sor. Ezt a szakirodalom- és forrásjegyzék, illetve a román és angol nyelvű rezümék követik.